

EMBERI SZINJÁTÉK.*

Regény.

II.

ELTELT egy hét, de Jeremiás vasjárma nem ment ki a hódosiak fejéből. «Akkor ez is úgy van» emlegették az öregasszonyok, «ahogy a tisztelendő úr mondta: a fajármot eltöréd, de csinálj magadnak helyébe vasjármot». «Mit csinál a Csanádi?» évődtek a Péter Pált ülő gazdák is. «Fényesíti a vasjármot.» «Csakhogy nem pap dolga a járom.» «Kitelik abból a papból egy paraszt is. Ha nem megy máskép, a bajsza hegyén is kiviszi azt a Boda-gyereket a hódosi határból.»

Senki sem kérdezte, miféle fajárom az, amit Boda Zoltán eltört, s miféle vas, amit a helyébe kap. Pedig ha magát Csanádit szedik elő, ő is megakad s aligha tudja összedrótozni a kétféle zsidó rabság szimbolumát a Zoltán dolgával. Őneki a Jeremiás és Hanániás próféták vetélkedéséből csak az az egy vers volt fontos, hogy «Nem küldött téged az Úr és te hazugsággal biztatod e népet». Ezt akarta a szőlőhegyi szentnek odakiáltani. De az új angol prédikáló módszerhez az is hozzátartozott, hogy a textus lehetőleg valami történetbe legyen rejtve, mint dió a kalácsba. Hozzáolvasta hát, ami előtte állt s ott Jeremiás, ez a zsidó Ady, szemben a harmincmillió magyar olcsó prófétával, akik a rabságból való szabadulást ígérték a népnek, új kegyetlenebb rabságot jósol: A fajármot eltöréd, de csinálj a helyébe vasjármot. Mellesleg odaszúrt mondat volt ez a prédikációba, a nép fejében azonban az egész beszédből ez az egy ige maradt meg. Ezt hajtogatták egy-

* Az Emberi Színjáték utolsó felvonása ez. A regény egyelőre ott marad, ahol megjelent; a folyóirat évülő köteteibe temetve várja a feltámadását: bölcsője lesz ideiglenes koporsója is. Egy pillanatot sem érdemel a mű, amely nem várhat éveket s illik is, hogy aki maga dacosságra oktató, a tetszhalált válassza s ne a kínalkozást.

Ki tudja, feléje szalad-e az idő vagy elszalad tőle? Megszerezhetik-e a regény ifjabb testvérei bátyjuknak a figyelmet, amely megjelenésekor elmaradt? Nincs magyar kiadó és nincs magyar folyóirat a Napkeleten kívül, amely az Emberi Színjáték-ot vállalta volna. Érdem lesz-e valamikor, ami ma oktalanság? Ha igen, álljanak e sorok a Napkelet szerkesztője mellett, aki művemet ére nyeivel és hibáival, a biztos gáncsokkal s a bizonytalan kilátásokkal együtt a maga ügyévé tette.

A regényt Csordás Elemérnek, a nagylelkű orvos-adminisztrátornak ajánlom. Az ő váratlan támogatása indította el Színjátékomat, s ő segítette át elbicsakló erőm döccenőin. Ne maradjon el e nemes olvasó neve könyvem homlokáról!

másnak s nekik nem kellett találgatniok mi az a kétféle járom, értett mindegyikük annyit a bölcsmondáshoz, hogy követni tudta a Csanádi csavarosságát.

«Boda János, az már kipróbálta a vasjármot», célozhattak egyesek. «Azt már visszaszoktatta egyszer a vasjárom a templomba. Próbálja ki az öccse is». Mások szerint a csendőrök is tudtak erről a vasjáromról. «Nem is pedzette volna különben a Csanádi» s a kékfejű parasztok a rend pártján állók, polgár kárörömeivel zörgették a maguk könnyed fajrmát, amelyet az emberi élet, az állam, az egyház akaszt a békésre. Zoltán eltörte ezt a jármot, kiment a szőlőhegyre passziózni s szájába hordták az ételt, mint a fecskefiókának. Itt az ideje, hogy a törvény ráakassza a maga súlyosabb jármát s a polgárember egy napig könnyebbnek érezze a nehezedő adót s egy vasárnap szabadabbra eresztett tüdővel fújja a felálló éneket.

A parasztok felfogása Veres Magda teáira is beszivárgott. «Frapáns volt az a példázat a vasjárommal» jegyezte meg jegyző Lajcsi korpulens felesége. Most már Csanádinak is vállalnia kellett a tulajdon ötletességét; sőt ő maga cifrázta ki a parasztok vasjármát egy hasonlattal, amelyben e járom a börtön vasrácsát jelentette. Ezen át nyujtja mint vasjármon át vágyakozó nyakát a rend ellen lázadó.

Természetesen nem mindenkinek tetszett ez a hasonlat annyira mint Gulyás Pistinek vagy jegyző Lajcsinak, aki lassan az amerikai aranyak Fantomas-regénye iránt is eltompult. Egyesek, mint Kökönyei Gyurka vagy Boda János dermedt tehetetlenséggel bámultak az égre festett vasjáromra, mások mint ez a Pestről idefujt szabó is, Marxot idézték föl a vasalópárna páro!gó gőzeiből. Mégis csak szervezkedni kell, egy embert úgy elfricskáz a hatalom, hogy a nevét sem találják meg. Ő nem sajnálja Zoltánt, úgy kell az ilyen magánforradalmárnak, dohogta ez a Balázs s még vigyorgott is a maga farkas módján, de Schwarcz Irma most az egyszer nem botránkozott meg ezen a fájdalmas vigyorgáson.

A kis Sebestyén azonban a pillanat embere volt és nem kötött csomót a nyelvére. Elmúlt már negyven; végigállta a háborút, de igen csekély sejtelve volt ennek a kis Sebestyénnek a világ erőviszonyairól. Azt hitte, ha egy ilyen kis hörcsög neki ereszti igazát a teremtésnek, hát a Csanádi Jeremiás vasjármát is visszaveszi az Úr. S meg kell hagyni, hogy a kis Sebestyén érvei nem voltak olyan légiesek, mint azok az elmélkedések, amelyeket Alfréd azzal intézett el, hogy «hegy is volt, beszéd is volt». Sebestyén érveiben hegy nem volt, csak beszéd, de az aztán sok és heves s belső sor és külső sor minden lehető ütköző felülete ütközött benne.

Persze, mit érnek az ilyen cigánysori érvek, cigánysori hangulat nélkül. A Cigánysor olyan hely, ahol egy időben nem mindenkinek megy tűrhetetlenül, de az se esik meg, hogy valakinek tűrhetetlenül ne menjen. Ezért bajos a forradalom s ezért nem apad el az elégedetlenség.

Ebben az esetben azonban a kis Sebestyén, dühe majdnem egy forradalomra való elégedetlenséget talált.

Ötszáz hold elvész a hódosi határban, de húsz aratás nélkül maradt ember szája nem vész el a Cigánysoron. Már pedig Tükrösön ebben az évben hevesmegyei haviak arattak. Ami gabona Palóc-országban terem, elintézik az asszonyok, aki meg szalonnát is akar a kenyérhez, vágjon neki a kövérebbik Magyarországnak. Mindig akad úr, mint ez a tükrösi bérlő is, aki dacol az aratóival. Jó, hogy vannak ilyen haviak. Beleillenek ezek mindenki számításába. A bérlő keserűségének a számításába is, de a kis Sebestyén izgatásába is.

Úgy alakult tehát, hogy ennek az emlékezetes hétnek Pákozdy legyen a hőse, amint a vasárnapé Csanádi volt. Pedig mit csinált Pákozdy ezen a héten? Semmit, csak összeszorította a fogát s ugyanolyan peckes derékkel ült a homokfutóján mint máskor, legföljebb a lova fara reszketett jobban az odacserdített ostór alatt. De ép ennek a néma fogösszeszorításnak köszönhető, hogy jegyző Lajcsi felesége ezen a héten megint összehasonlíthatta az ő ernyedt urát ezzel az acélemberrel, ezzel a «hódosi Tisza Istvánnal», ahogy ő mondta. S lám, a volt medika és úszóbajnoknő mégis kitart az ura mellett, aki olyan mint egy testvérházasságból származó Meroving. Ez a liba Horváth Ilonka meg hazaköltözik az anyjához e Tisza István mellől is. Így osztja ki a Gondviselés a férjeket. Hiába volt Horváth Laci hosszú képpel bementett prognózisa, ez se menthette meg Ilonkát a hódosi úriasszonyok rosszálásától. Hogyne, amikor ezek az úriasszonyok olyan örömet sajnálkoznak az elhagyott acélemberen. Még Molnár Zsófi, fiatalasszony sem átalja az ura szemére vetni:

— Csak védd a te Ilonkádat. Tudom, hogy valamikor együtt birkóztatok és együtt kornyikáltatok. Az ilyet mind védi. Elég bolond, aki hű marad hozzátok. Pedig Pákozdy mégis csak más férfi, mint te. Az nem dörgölteti a feleségével a derekát, ha megrázza kicsit a kocsit. Meg kell nézni: kukkot sem szól a feleségéről. Cigarettazik és hallgat.

S csakugyan, Pákozdy cigarettazott és hallgatott. Legföljebb az anyósa békéltetésére vágta oda: «nem vagyok kíváncsi a lányára, bár a sírja fölött látnám óbégatni» s a biztosra menő aratókat zavarta el azzal, hogy «ez a bűdös kommunista banda nem arat nálam, haviakat hozatok». Acélemberhez méltó mondatok s ha messze ágaztak is, egy gyökéren nőttek s ez a gyökér talán nem is volt olyan kemény, mint amilyen tuskék az ágai. Ki tudja, talán az öregedő férfi bánata volt ez a gyökér s csak az acélemberes modor tuskézte fel az ágait.

Mert igaz ugyan, hogy micsoda egy hódosi parasztcéda a felvidéki nemesember mellett? S még csak fia sem lett öt éven át. S hogy végre lett, kék, mint a szilva. Még csak épkézláb utódot se szült neki. Mért vette akkor el? Hogy homokot keljen szórnia az ablaka alá s hazaszökjön tőle, mintha ő kergetné a halálba. Bizonyára nem sokat érdemel ez a parasztcéda s ő nem sokat adott neki. Dühös elégtétellel nézte,

hogy hervad-fakul mellette, mintha egy skorpiót hordana az elfonnyadt mellei közt. Mégis : most, hogy nem volt többé s az egybenytított három szobán át nem surrant át az árnya, megnehezedett a szíve. Becsukatta az egybenytított szobák ajtait ; de egy szoba is sok volt a magányosságának. «Mért nincs itt, hogy látná elpusztulni. Tönkretette az életem» gondolta a lelke felületén. «Senki a falak közt és senki a falakon túl. Megöregedtem és tönkretettem az életem» gondolta a lelke alján.

Mit csináljon ilyen hangulatában a férfiember? Hallgat és cigarettázik. Nem sok, de a falu lelkét mégis az ő cigarettájának a folyton-égő hegye perzseli-forralja ezekben a napokban. Ő állítja Sebestyén izgágasága mellé a méltatlanul jártak ellenzékét s az ő acélember fájdalma keményíti meg a belső soraikba a szolidaritást : ezért a férfi-bánatért bosszút kell állni. Csanádi fölpingálta a mennyboltjára a vasjármot, Pákozdy hallgatása azonban lehozta a földre s az emberek összeültek, nézegették-forgatták, hogy akasszák a fájárom helyébe.

Tanakodásban, sugdolózásban telt el a hét s ki gondolta volna még szombat este, hogy az ünnep elveti a fájárom gondját s el a cigány-sori forradalomét. A Hanániás ellen intézett prédikációt követő vasárnapon egy szembehúzott zöld kendő bukkant föl a hajnali tőkék közt, a Boda János pincéjéhez vivő úton. Előbb olyan volt, mintha egy szőlőlevelet ingatott volna a szél, de aztán valami vörös is föltűnt a levél alatt. A vörösön sok-sok ránc s a levélen barna babosminta. Épen csak az a mosoly maradt el Kovács Juli arcáról, amelyet Balázs-Szabó Zoltán «magnetikus» erejének tulajdonított.

Rögtön föltűnt, hogy ez nem az a Juli, aki egy-egy téglára gugyordva olyan megfélemezően bámulta Zoltánt és rágta a szárított napraforgó magot, mintha Zoltánból és szotyolából állna a világ s neki legfőbb «egy franc egye ki» sóhajban kellene vissza-vissza emlékeznie a testében szerte bujkáló fájdalomakra, amelyekkel élete szomorúságát szimbolizálta. Ezen a vasárnap hajnalon Julin rögtön meglátszott, hogy önmagánál súlyosabb dolgok hordozója. Konfirmáló lánykora óta nem szedte így össze a képét. A gyász rávasalt páncélja visszanyomta az oldalát kifúró titkot s a felsőbb dolgokban való részesedésnek s az illendő komorságnak ez az egyensúlya, annyira összesűrítette az ő bizonytalan szétfolyó lelkét, hogy ez a lélek már nem is a Kovács Julié volt, hanem egy görög tragédiabeli hírnöké, aki szinte sántító ajakkal követi az ajkai előtt járó Eseményt. De nem is mindennapi volt a Kovács Juli eseménye! Annyira nem, hogy a testének is részt kellett vennie abban, amit a lelke hordott. Valami önkénytelen fájdalmat vállalni azért a fájdalomért, ami a hegyre küldte. Elővette hát a két-esztendő előtti nyilalását, amelyet Zoltán űzött ki a csípőjéből. Úgy beleszegett ez a nyilalás, hogy bicegett a fájdalomtól. Ez a szegedés volt az ő testének a részvétele a hírben, amelyet hozott.

— Mi az Juliska, megint az oldala? — kérdezte Zoltán.

— Az oldalam? Franc az oldalamba. Igaz, hasogat a бүдös, de

mi az én oldalam ahhoz. Azt se tudom, hogy oldalam van. Hasadjon szét, ha nem tetszik neki. Még az ilyen vénség rimánkodjék! Sirjanak a fiatalok, akiknek el kell mulniok. Ó, édes jó Istenem, én édes jó Istenem, az a szegény kis Pákozdy né! Ráemlékszem, mintha csak ma volna. Édesapám ott masinázott náluk, ő volt a masinásgazda s egy vasárnap délután én is ott téblábtam a rész mérésnél. Ez meg ilyen kicsinyke volt, mint a Palink most s az anyja pirongatta: te, ne egyél több kukoricát, mert megverlek. De a szolgáló csak odadugta neki s ő fölmászott vele a részeszsákokra. A részeszsákok mögött meg ott állt az olajshordó s a csap alatt egy kis tál. Hát egyszer csak zsupsz, az Ilonka csúszik egyet s benne van az olajban. Egy kis krém szövetruha volt rajta; elől is olajos, hátul is. Az anyja mosta, de ahogy kitette a kerítésre száradni, csak előbujt az olaj. A kis lelkem meg ott állt rétümögben és sirt. Mintha csak ma látnám! Ott volt a fészerben. Jaj, Istenem, hogy a fiatal szólítod magadhoz. Vennél el engem, ezzel a bűdös szegedéssel.

— Nagyon rosszul van? — kérdezte csendes-komolyan.

— Nincs az sehogy, kedvesem. Azt a kis tejet is csak visszabukja, a lába meg kel, mint a kenyér. Szegény Horváthné egész éjtszaka fönt volt vele. A szolgálója is épen most hagyta ott s a menyé sem állhatja az Ilonkát. Én nem tudom, mintha az a Jóisten súgta volna nekem: te, Juli vidd el az asszonyságnak, azt a párnahuzatot (mert velem slingöltette az Ilonka huzatát, ami még a tizennyolchoz járt). Odamegyek én az este: mintha mindenki meghalt volna. Az ajtó behajtva, az ablak befirhangolva. De a béres biztat, csak zörgess be, Juli. Ki is nyit az asszonyság, hát csak maga van otthon, a menyé elment a jegyző Lajcsiékhoz, ő maga őrizte a beteget. «Jó, hogy jön Juli, már majd elmén az eszem egyedül. A doktor, a Laci itt volt nála délután, de alig hogy elment, elkezdett szegénykém harákolni meg hörögni. Jó, hogy van valaki velem.» Mondom én: «elhoztam a párnahuzatot, mert már üzent az asszonyság érte». Erre csak elfakad ríva. «Dehogy kell ez már annak, dehogy kell ez már annak» s csak húz befelé. Gondolom, szegény fejed, te is későn kaptál észhez. De minek gyötörjem? Megbüntette az Isten a szodéjságáért. Bemegyünk. «Ilonka fönt vagy?» kérdi ott bent az asszonyság. Az nem szól, csak kicsit hangosabban hörög, mintha azt mondaná, hogy igen. Az asszonyság fölhaltja a takarót, mutatja a lábait. Mint két dúc. «Délben még a térde alatt volt» súgja az asszonyság. «A fiamék későn jönnek haza, meg amúgy sincsenek jóban vele. Nem maradna itt éjtszakára? Majd elüzenek az anyjához.» Én persze ott maradtam. Mintha súgta volna a Jóisten, hogy ott maradjak. Pedig a fia kislányának a kelengyéjét már a Mózesnével készíttette el. De hadd lássa, hogy a rossz Juli azért nem bosszúálló. Nem is tudom, mi lesz vele, ha én ott nem vagyok. Tudja, egész éjtszaka az a hörögés, hhhöhhááh, így. Még nekem is hányszor eszembe nem jutott a kis szövetruhája, amint ott lóg a kerítésen s csak kiüt rajta az olaj. Hát egy édes-

anya ! Mit érezhetett annak a szíve ! A Sándorék éjjel után jöttek meg, de be se néztek hozzá. Horváthné szólt ki a fiatal asszonynak, hogy te Iduskám, el kellene hozatni a Lacit. Úgy három óra tájban el is jött s valami erősítőt fecskendezett be s attól magához tért. Még engem is megismert. «Maga is itt van, Juli?» S megfogta a kezem. Kért, hogy adjuk oda a zsoldárát, mert ott volt mellette az éjjeli szekrényen. De nem nyitotta ki, csak azt is megismította. «Akarsz valamit?» kérdezte az anyja, mert úgy nézett, mintha várt volna valamit. De az Ilonka csak hallgatott. Azt se mondta, igen ; azt se, hogy nem. Akkor bejött egy pillanatra a fiatalasszony is és megkérdezte : «Hogy vagy Ilonka?» De Ilonka elfordította a fejét ; a fiatalasszony pedig kihívta valamiért az asszonyságot, úgy hogy én magam maradtam vele. Egyszer csak visszafordítja a fejét és rámnéz. «Sokat jár ki a szőlőbe, Juli?» S szintoly szégyellősen mosolyog. Mondom, néha és elrívom magam. Azonszóra kihív engem is az asszonyság és faggat, hogy mért rívok. Mondom s látom, hogy ő sem állja tovább, odaborul a fal kászlinak s csak rángatózik. Aztán bemegegy a fia szobájába (az első kettőben laknak) s hallom, hogy a Sándor kiabál. De az asszonyság se hagyja a magáét. «Vigyázz magadra, Sándor, ellened ne fordítsa az Isten a keménységedet.» Meg : «Ez az én házam, az jön ide, akit én akarok». Én ott állok a konyhában s alig bírom megtartani a mellemben a szívem. Visszamegyek a kis galambomhoz s mondom : «Az ám, most jut eszembe, nekem ma is ki kell mennem a szőlőbe. De ő nem felel, csak a zsoldáron tapogatja a kelyhet, mint a vak. Nekem akkor olyan nehéz lett ! Azt hiszem attól kaptam vissza a betegségemet. Úgy elővett a féloldalam ; azt gondoltam sohase lesz vége ennek a hegynek. Egyszer csak bejön Horváthné, olyan mint a fal, odalép Ilonkához. «Hogy vagy kedvesem? Ne hívassuk el Boda Zoltánt? Az öreg Pörjéné, tudod, akinek a lánya szolgált is nálunk, épen így volt, mint te. A Juli mondja, hogy Boda Zoltán csak befecskendezett neki valamit s egyszerre jobban lett.» Gondolhatja, mibe került ez annak a nagyralátó Horváthnének ; de úgy mondta, mintha csak kávéval kínálta volna meg a lányát. A kis galambom csak nézett hitetlenül és nem szólt. Isten tudja, talán azt gondolta, csak ő hallja úgy, mintha az anyja magát akarná hivatni s ha rámondja, hogy jó lesz, megszidják. Biztatom őt : «Indulok is a szőlőbe. Fordulok és itt vagyunk». De arra sem felel, csak az arca rándul meg és fülel, mintha lélek szólt volna hozzá. Az asszonyság még amint kikisér a konyhába, a nyakamba borul. «Az Isten megáldja, siessen. Kérlelje meg a doktor urat, ne haragudjék ránk. Ha vétettünk is ellene, jóvátesszük. Csak benne van bizalmunk.» Így megtörte a szíve.

Zoltán csak félig értette a Juli meséjét, melyet sűrű sóhajtása s a csípőjéhez kapott keze a részvét és önként vállalt fájdalom ékezet jeleivel szaggatott meg. Csak homályosan figyelt a hosszadalmas történetre. Az első sápitózásból kitalálta, mi hozta ide Kovács Julit. A félig hallott mondatok fölött az olajba esett gyerek története lebegett.

Zsupsz bele az olajos tálba, mondta Juli s Zoltán emlékezete e «zsupsz» mögött egy másik csúszást villantott fel. A kis Horváth Ilonka, mint szalmás-kócos hajjal gurul alá a kazal oldalán s ott lent többször megfetreng, mintha a fizika törvénye parancsolná. Nyomában Pagát, a vadászkutya. Leül vele szemben s elleffent szájjal figyel. Aztán neki-veti magát a kazalnak s a fürgék fölényével néz vissza, hogy kapaszkodik a kisasszonya. Ők pedig hárman házat vájnak a kazalba s neki kell kifuvározni a szalmát. Ő ott marad a lyuk előtt ; a hempergő Ilonkát lesi s valami piros villan meg előtte. S e fel-fellobbanó emlékek egyidőben, mely nem is egy emlék képe, inkább egy érzés emlékezése, Kovács Juli mondatai is ott kattognak a fülében. Hhho-hháh, utánozza Ilonka hörgését s ebben a hörgésben ott van az átvirrasztott éjtszaka, a parasztszoba sötétje, a két sutyorgó asszony, a felemelt paplan alatt a megkelt lábak s ez a mell, amely felköhögni sem tudja azt az ide-oda-húzott nyálcseppet, de megállítani sem. S a pagátos Ilonka hempergőzése s a Horváthék hörgő szobamélye egy érzésben omlik össze s ez az érzés elhúzza Zoltán alól a talajt. Mintha egy tűzfal tetején menne, holdkórosan egy égi idézéstől. Fura szavak ütődnek össze benne. «Vissza-fordult az idő, elfogyott a nap» gondolja s ugyanakkor furcsálja is e szavak hamis és zagyva pátozát. Gépiesen nyúl bele a kiürült gyógyszerládikóba, amelynek az alján a szétszedett fecskendő mellett egyetlen árva ampulla hever. S azoknak az időeknek a reflexével, amikor még betegekhez hívtak, egy friss kendőbe csavarja a fecskendőt és az ampullát ; zsebrevágja és azt mondja Julinak : Mehetünk.

A bozót rózsásan ingó sűrűi szembe szaladtak vele és szétváltak mögötte s a nád barna buzogánya, mint egy különös hadsereg fegyvere lengett el mellette. Aztán a Fő-utca házai csúsztak el az út két partján, mint két sebes folyón. A házak előtt egy-egy söpörgető asszony. Hogy tudnak rohanva söpörni? Ott mintha a kis Sebestyén lapulna a pósta falához ; amott meg a hórihorgas Horváth Sándor fordul hirtelen a kerítés felé. De azt már nem tudta kivenni Zoltán, mit intett a kis Sebestyén s azt sem, ki volt az öregember, akihez Horváth Sándornak olyan hirtelen oda kellett fordulnia. A házak is szétváltak, elfolytak mögötte s ő egyhelyt taposta a földet, a szemberohanó falu árjában, ahogy álmunkban tapossuk, egy ismeretlen igézzel elátkozottan.

Mit liheg és mit nyögdcisél mögötte ez az asszony, aki olyan borzalmasan utánozta Ilonka hörgését? Hhhö-hháh ! Hát egész komolyan oda kell állni a szalmakazal alján föl-villant élet halálos ágyához? Hát az egész ennyire komoly? S ő csakugyan a szőlőhegy csúcsán lebeg, féllábbal a levegőben már? S ezt feleli az Isten az ő halálsejtelmére?

A Horváth-ház előtt szinte egy szemvillanás alatt kínos-éles nyugalomba fordult a zaklatottsága. Különös-pontosan látta a kapu vadonat sásfáját. Az a göré ott új zsindelet kapott. Az eperfát, amely alatt Horváth Sándor állta el Alfréd útját, megcsonkították ; rongálhatta a tetőt. A hajdani csuportartón egy lyukas, hányódó bádogedény fitye-

gett, valami gyerek aggathatta oda. Azzal a világossággal érzekelte a világot, amellyel a tűztől meghajszolt érzékelheti egy pillanatra, mielőtt a ponyvába ugrik.

Beléptek az elsötétített konyhába, amely még az éjtszaka hűvöségét s a szobából kimenekedő zokogások és elcsuklások emlékét őrizte. A fiatalok szobája kinyílt s Zoltánt egy eleven női szempár kutatta végig. Aztán megint behúzódott az ajtó; a menyecske volt. Kovács Juli bekopogtatott a beteghez. Már itt vannak? hallotta Zoltán s egy nehéz árny dülöngött végig a konyhán, kihajtotta a konyha spalétáját s a bevetődő világosságból a gyász fekete árkaival s a sírás piros barázdáival összeirtan szökött Zoltán felé az arc, amely tíz év előtt olyan jólétsorgató elégedetlenséggel fordult a diófa alatt vitatkozó diákok felé, értelmetlenül, de kotlóstyúk melegséggel.

Két éve ment el az ura s most a lánya halálos ágyához kell odahívnia ezt a zavaros hírű javast, aki talán ludas is benne, hogy az égből jött Pákozdy házasság nem úgy sült el, ahogy kellett volna. De Horváthné ezrediziglen paraszt vér s tudja, hogy aki ad, annak föl kell vetnie a fejét és aki kér, annak le kell horgasztania. S őbelőle most ugyancsak alázatosan szivárog a beszéd s talán fölöslegesen is a hízelkedés, sőt azontúl valami halálos, kerítő édesség.

— Laci már letett róla, de Zoltán olyanokat tud, amit más orvos nem. Tegyen meg mindent, hiszen annyira szerette magát. Emlékszik már gyerekkorukban a kazalon — s a vékony orr kipirosodik s a szájjal kegyetlen játékba kezd a sírás. Zoltán tudja, hogy ezen a szájon nem egy átok hangzott föl ellene s ha közben meghal a lánya, talán most is átok fogadja pityergés helyett. De hiszen ez a hízelkedésre tanított harag, ez a megrázó: ez az anyaság. Olyan nehéz átlátni ezen a pirosfekete barázdás arcon? Olyan nehéz megsejteni az önvád gyorsan növvő csiréit s a fiatalasszonnyal vitt háborúságok közben az elárvult anyaság jövő könnyeit? Zoltán egy szempillantás alatt megértett mindent s amíg Horváthné az Ilonka dolgát magyarázta, ő mintha úriasszonyt üdvözölne, lehajolt hozzá és megcsókolta a kezét.

Ilonka mellében csakugyan ide-oda járt egy tehetetlen nyálkacsepp, mintegy csúfolva a mellett: lám engem sem tudsz elintézni. Horváthné föl akarta emelni a takarót, hogy Zoltánnak is megmutassa a dagadt lábakat. De mit kellett itt megmutatni? A szemhéjak félig nyitva s a félig nyílt szemhéjak közt egy világtalan tekintet. Ki tudja mit látnak ezek a látomásaikkal elszámolni már alig bíró szemek? Zoltán ott állt az ágy előtt és nem találta olyan borzalmasnak a hőrgést. Egyáltalán nem ahogy Kovács Juli mutatta. Mint szelíd dorombolás, vagy beteg galamb elhaló kurrogása. A leszáradt arcon alig észrevehető, hivalkodásmentes hősiesség. Ember feküdt itt, akit megkavart, eltévelyített az élet, de lelke egy bátor szárnyacsapással hazatalált.

A két asszony lélekzetviasszafojtva várta, mi lesz. Zoltán kicsomagolta a fecskendőket és az ampullát. Kétszázalékos morfium volt. Vélet-

len, hogy épen morfium. Meg se mozdította az asszony karját úgy fecskendezte be. Csendes agoniát! gondolta s odaült az ágy szélére.

A szúrás s talán a szétjáró méreg első hulláma már, még egy utólszor fölvetette az Ilonkába alásülyedő lelket. A szemhéjak kissé felhúzódtak, a tekintet egy pillanatra megvilágosodott. A zsoldáron nyugvó kéz megrándult s valamit mutatott a kelyhen, aztán egészen lecsúszott a könyvről s mintha a takaró ráncai közt is az elveszett könyvet kereste volna s az ajkai is megvonaglottak.

— Kell valami? — kérdezte a szeretet vak reménykedésével Horváthné. De Ilonka nem felelt, a szemhéja visszacsúszott s mellében újra megkezdte sétáját az a nyálcsepp. A három ember mozdulatlan maradt. Zoltán az ágy szélén, az anya az ágy kávjára dülve, csak Kovács Juli alatt nyikkant meg olykor-olykor a szék.

Zoltán a zsoldár után nyulkáló s lassan elpihenő kezét nézte s egyszerre ismerős lett neki a tejfehér zománcú zsoldár. Ott fekszik, ugyanez a zsoldár a havon. Ő is lehajol érte, Ilonka is. Körülöttük vénasszonyok szállingóznak a szilveszter délutáni istentiszteletről s amint lehajol, néhány havatsöprő szoknya suhan el mellettük, még látja is a rojtos szegélyüket s érzi Ilonka érintését, amint a zsoldár fölött a kezük össze-téved. «Már vége az istentiszteletnek?» reccsent föl Pákozdy hangja. Őt észre sem veszi a kemény ember. Ilonkának Kutasiékhoz kell mennie, Pákozdy súlyt helyez erre a látogatásra s ő ottmarad a havas úton és egymásután hagyják el, arcába nézve, a sutyorgó öregasszonyok. De Ilonka szeméből egy bocsánatesdő, majdnem dadogó sugár száll felé. Talán ő maga sem tudja mi felé meneszti azt a sugarat. Hiszen ő szerző parasztlánya, aki maga is örül, hogy Pákozdyne lehet. Különben is ki ez a Zoltán? Nem fogadta el a vajaskenyeret az iskolaudvaron s a műkedvelő előadásán Hermann Évivel csókolódzott. Mit tud ő róla? Lehet, hogy csak Pákozdy föléjük vetődő árnyéka s recsegő hangja csalta ki belőle ezt a tekintetet. Van valami a világban, ami nem a Pákozdyakés Ilonkában is volt valami, ami nem lehetett a Pákozdyaké soha. Ez röpitette ki azt a sugarat. S amint Pákozdy árnya egyre jobban rájanehezedett s katonás hangja egyre durvább gúzsba kötötte őt, ez a sugár is élesedett-szélesedett. Lelkének a parádés útja lett belőle; a halál is ezen sétáltatta ki a Pákozdyak világából.

Az a nyálcsepp egyre kisebb utat tett meg, föl-le. Horváthné olykor-olykor fölegyenesedett az ágyvég kávjáról s dermedten nézett a lányára, aztán az orvosra. De megint megindult a légzés s az anya még görcsösebben figyelte a szüneteket. Nem hosszabb-e ez, mint az előző? Nem halkabb-e ez a pihegés, mint a másik?

Zoltán pedig arra gondolt, hogy sok tejfehér zománcú zsoldár van s ki tudja, az-e az? Jelentett-e valamit az a zsoldáron megmoccanó kéz? Üzent-e valamit a lecsúszó ujjak vergődése? Arra gondolt, hogy visszahelyezi azt a kezét a zsoldárra. De micsoda gondolat volt ez?

A zsoldárból keskeny kék pántlika csüggött ki. Nem ilyen volt a

szívbeteg kisfiúcska pólyáján? Képzeldés! Képzeldés! Gondoljunk a kazalon csúszkáló Ilonkára, aki idejutott. Semmiért sem fizetsz meg úgy, mint a lelkedért s a züllésnek sincs borzalmasabb útja, mint az üdvösségnek...

Igy telt el két hosszú óra. A templomban ép elsőt harangoztak. Akkor egy erősebb légvétel, amelynek nem akadt folytatója. Zoltán már fölállt, de Horváthné még fülelt. Egy hosszú percig várta azt a soha nem jövő légvételt; aztán a hetek óta tartogatott zokogásával az ágy lábára vetette magát és rázta-rázta szegény Ilonka halottas-bölcsejét. Kovács Juli is előbégatta magát, kirohant a konyhába a gyász sztereotip szóla-maival cifrázva a sírást.

— Jaj, a belső részem! Szegény jó nagyságos asszony, mért nem az ilyen semmirevalót veszi el az Isten. Juj, mindjárt leszakad a belső részem.

Egy ijedt hang:

— Meghalt...

S utána megint a Juli magyarzkodása. Ő rohant a szőlőhegyre; annyira rohant, hogy szegezés állt az oldalába, de hiába, már késő volt. Boda doktor úr beadta az injekciót, de már hiába. Pedig ha annak az injekciója nem segít, hát semmi se.

A fiatalasszony azonban, úgylátszik, nem sokat hederített a Juli apológiájára, mert már meg a tornácon hallatszott a szava:

— Ferenc! — kiáltotta az istállóajtóban ácsorgó kocsisra. — Szaladjon gyorsan az úrért. Meghalt az Ilonka nagyságos asszony.

Aztán maga is bejött a halottaszobába. Nyomában az oldalát szorongató Juli.

— Föl kell kötni az állát — mondta a praktikus fiatalasszony.

Ebben a pillanatban az anya is fölemelkedett az ágy végéről. Mintha meg kellett volna előznie valakit a halott körüli szertartásban. Félretolta Zoltánt s a holttest fölé hajolt; szinte a széles csipejével fogta el menye elől a lánya tetemét.

— Egy ruhát hozz, Iduskám — szipogta anélkül, hogy oda fordult volna.

Zoltán odanyújtotta azt a frissen vasalt, alig gyúrt ruhadarabot, amelyből a fecskendőjét gyöngyölte ki.

— Ez piszkos — mondta Horváthné és az alázatos, szipogó asszonyból egy szemvillanásra feltüzelt az anyatigris. A régebbi sérelmeken új lobbót vetett a céltalan megalázkodás. — Könnyörögtem neked és még se mentted meg — kiáltotta ez a szem. — Azért engedtelek ide, hogy meghaljon?

A fiatalasszony egy vadonat szalvétát vett ki a szekrényből.

— Tessék, édesanyám — mondta bánatos árnyalású hangon, majd hirtelen keménységgel Zoltán felé: — Kérem, meg akarjuk mosdatni a halottat.

Zoltán egy pillantást vetett Ilonka felé, de csak Horváthné széles

csipejét látta s az öregasszony könyöke reszketését, aki sehogy sem bírta megkötni azt a csomót.

— Isten velük — mondta Zoltán, de senki sem felelt, még Kovács Juli sem, aki hamarjában azt sem tudta, kihez húzzon: a gyász megszenteltjeihez, vagy az ő felsült csodadoktorához.

A vasárnap délelőtti utca annyi világossággal zúdult Zoltánra, hogy be-be kellett hunynia a szemét. A fényességétől reszkető levegő a harmadik harangszó bim-bamját görgette el a falu fölött. Néhány elkésett lány sietett a templom felé. Buggyos pruszlék, a zsoldár mellett nyolcadrét hajtott zsebkendő s a zsebkendő mellett egy szál fehér szegfű, úgy, ahogy gyerekkorában érzékelte a vasárnapot. A Lakk gépész és felesége az unokájukon civakodtak. A gyerek kipottyant a nagyapja öléből s annál jobban sivalkodott, minél jobban pörölt a «nyanya».

Zoltán befejezettnek és megállíthatatlannak érezte magát. Benne is olyan világos, éles és kemény volt minden, mint ebben a délelőttben. Szinte várta, hogy mikor kiálthatja bele élete tanuságát ebbe a fényes és kemény világba. Kereste a vallomástételt, az összeütközést, a halált. A pósta sarkán Sándor loholt szembe vele; mögötte a kocsis. Sándor arcáról szakadt a veríték; véres szeméből a könny. Kisfiúsan bőgött. Majdnem groteszk volt ez a hatalmas ember, hajdani különítményes tiszt, amint így kölökmódra sírt. Ez volt az a kemény Horváth Sándor, aki nem állt oda Ilonka betegágyához s elszökött hazulról a húga halála elől? Mintha a szíve szakadt volna ki s a kiszakadt szíve után futna. Zoltán előtt megtorpant. A sírásából hirtelen düh fortyant ki, ahogy némelyik bőgő gyerek is váratlanul vagdalkozni kezd.

— Meggyilkoltad a testvéremet! Ezért még számolunk. Ki engedte meg, hogy a házamba lépj? Gyilkos, gyilkos! — kiáltotta s Zoltán arcába ütött.

Mi volt ez? Kelepce? Odahívták egy haldoklóhoz, csakhogy rábizonyítsák az emberölést? Nem tudta volna ez a gőr kölök, amikor reggel a kerítés felé fordult, hogy ő a hűgához ment s nem mondta volna meg Laci, hogy a húga menthetetlen? Elpusztították a becsületük önzésével s most rája varrnák a tetemét! Hát spekulálhat a bosszú egy testvér halálára?

Nem, Zoltán az ütés pillanatában is érezte, hogy ezt a kelepécét nem lehetett kieszelni. Az ilyen kelepécét az emberi természet egyszerű kétszer kettője csinálja. Ez a mázsás gyerek most ép olyan őszintén siratta a hűgát, amilyen «őszintén» nem állt a szökött asszony ágya mellé. Végre is el kellett ítélnie a házasságtörést, már csak a felesége miatt is! S nem volt-e természetes, hogy fájdalma a régi ellenség felé fordult, akit, ha kellett volna is, beengedett a házába. Bemegy és nyomába lép a halál. Ha gondolkozik, tudja ő, hogy kuruzsló és halál egymástól függetlenül léptek be a házba, de neki most csakugyan fáj a szíve. Keresi, ki a felelős ezért a szívfogásért s azt mondja, a kuruzsló hívta a halált. De nem az ő hozzájárulásával! Neki itt mindjárt meg kell

mutatnia, hogy nem tudott erről. Ő elállta volna a gyilkos útját, ha tud róla. S a régibb bosszú is örült, hogy ilyen szent ürügy akad a régi ellenség elpusztítására. Most ezek a körük sereglő emberek is láthatják, hogy neki joga van többre is, mint egy ökölcsapásra. S ha nem üti agyon, hát csak azért, mert az unokabátyja, a fiatal Hamar, is szólogatja :

— Vigyázz, Sándor, nehogy te bánd meg.

Mi ez, ha nem a természetes emberi reakciók füzére? A kéznél lévő érzelmek következetessége? Ez nem annak a méltó összeütközésnek a koronája, amelyet Zoltán keres. Ez a félig bögő, félig dühös Horváth Sándor szánalmas, mint az ösztön, mint az emberbestia karmai közé került öntudat. Zoltán megáll előtte ; a tekintetével tartja vissza a második ütést s csak annyit mond :

— Menj és sírd ki magad.

Horváth Sándor nem tudja, mit kell tennie. Elmenjen-e és sirja ki magát, vagy tovább verekedjék? De ebben a pillanatban eltűnik előle Zoltán s egy szálas ember áll előtte, akkora, mint maga.

— Azt csak a halott tudja, hogy mi ölte meg. Maguknak is jobb, ha mi élők nem ítélkezünk.

Nem dühös ez a Kőkőnyi Gyurka, még csak a szeme se csillog jobban, Horváth Sándornak mégis eszébe juttatja a hűgát, akit most mosdatnak. Enged a fiatal Hamar nógatásának s elmegy vele a húga holttestéhez, kisírni magát. Legföljebb útközben emleget valami puskát, amelyet nem kerül el a bitang.

Zoltán pedig végigmege a falun, előtte gyerekek, asszonyok szaladnak, bekukkannak a kapukon, átkiáltanak a kerítésen. Mögötte egy szál testőr s a mögött, ki közelebb, ki távolabb, a kíváncsiak.

A templom előtt vagy húsz-harminc kiáltozó ember özönlik szembe velük. Elöl a kis Sebestyén fűti őket ; de a félarcú Kovács is ott sündörög a horda farkán, ha akarod, hozzájuk tartozik, ha akarod, nem. Ezek már tudják, mi történt.

— A szegénység barátja — kiáltja Sebestyén —, azért akarják elemészteni. Össze kell törni a karját, aki hozzáér.

A becsapott aratók két hét előtt még maguk is csúfolódtak a szőlőhegyi Krisztuson, de a sérelem megmozgatja az emlékezetüket. «Az én feleségemet is ingyen gyógyította meg a Zoltán». «Nekem is földet írt az öreg tisztelendő a forradalom alatt». S csakhogy tüntethessenek a keserőségek mellett, szívükbe töltik a kis Sebestyén haragját s ők is éljenzik Zoltánt s házfelgyújtást és összetört karokat emlegetnek.

A Gyurka mögött bandukoló menetből lassan elszívárog a tehetősebbje s aki ott marad, vérszemet kap. Vagy száz ember tolong-ordít Zoltán körül. Felnymják őt egy kavics-kupacra, egymagason áll a templom lépcsőjével.

Zoltán végignézett a zajongókon. A természetes emberi reakcióknak ugyanaz a gyűrűje volt ez, amely előbb a Sándor szívében szövődött ellene. Előbb a szánalom miatt nem kiálthatta oda neki a magáét ;

most, hogy mellette tüntetett ez a gyűrű, beszélhetett. Elszánása, mely Ilonka halála óta vallomástételt és összeütközést keresett, rázabadiította az éljenzőkre.

— Mit akartok tőlem? — kiáltotta olyan hangon, mintha most felelt volna az előbbi ütésre.

— Az igazságot! — kottyantotta el hátul a félarcú Kovács. S az elkottyantott igazság mint korbács járt végig a tömegen s vak kiáltások serkentek az ütése helyén.

— A ti igazságokat! — kiáltotta Zoltán. — De azért jöttem-e én, hogy a ti igazságtok kaszanyele legyenek? Engem az igazság kihajtott közületek. Előbb a várost hagytam el, aztán a falut. A szőlőhegy pincéjébe rejtettem az igazságot, hogy aki keresi, megtalálja. Mert csak a rejtőzködő igazságot lehet megtalálni; az utcák igazsága kifolyik az ujjak közt, mint a víz. Ki jött ki utánam közületek? S aki kijött, nem vegyült-e vissza közétek s nem kiabálja-e felém a ti igazságtok apró jussát? Egy igazság van, amelyet a pincékbe üztetek s lelketek vadonja aljára szoritottatok. Azt követeljétek magatoktól s ha magatok igazak lesztek, a világ is újra épül a ti igazságtok szerint.

Barátai se látták őt soha ilyen lobogónak. Az indulat ereje erősebb volt a szavak értelménél és megtorpantotta a tömeget. A kis Sebestyénben megállt a vér s furcsán, félrecsúszott állal bámult Zoltánra. A pillanatnyi csöndön a templomból kizuhogó ima szavai ömlöttek át. Zoltánba belecsipett a Csanádi Gábor hangja s azontúl minden pásztoré. Nagy gyöngédség buzogott föl benne a megdorgált nép iránt s szemét előntötte a könny.

— Tudom én, hogy eladnak és megcsalnak titeket az élet urai. A pásztorok nekik őriznek s a tornyok nekik kongatnak. De ne higgyétek, hogy ezek a zsarnokok idegenek tőletek. A ti bűneitek urai ők s a ti gyengeségtek táplálja őket. Ti vagytok a farkasok dajkái s a ti hústok kéri a keselyűket, hogy szaggassatok meg minket. Fojtsátok meg a mai nap zsarnokait, a gyilkos ujjai szakadnak le s tíz zsarnok lesz a ti ujjatokból. Az élet rosszóságát nem gyógyíthatjátok meg az ember rosszóságával, csak Isten kegyelmével.

Odabenn megindult a záróének zuhatagja. «Az Isten színének Előtte a hegyek Mint a viasz elolvadnak» — énekeltek ott bent s a kőhalmon álló ember szembefordult a templom ajtajával.

— Ne keressétek máshol az Istent, csak a szívetek mélyén s a fejetek fölött. S ha Isten menhelyébe latrok költözködtek, építsetek új menhelyet egymás iránti szeretetből. Esendők vagyunk és nyomorultak, de minden léleknek adatott egy sugár, amelyen kikúszhat sorsa éjtszakájából.

A templom kapui megnyiltak s a kitóduló asszonyok hőkkenve meredtek a kavicsrakás szónokára. Az elől állók köré új emberréteg gyűrűzött, azok köré megint új, mint az évgyűrűk. S Zoltánt egyre jobban elragadta a beszéd. S indulata ihletében még egyszer odadobta az álmélködő emberek közé szíve elfogyhatatlan gyöngyeit.

III.

Amíg Zoltán beszélt, Csanádi Gábor a papház két utcai ablaka közt sétált föl-le s közben a vékony függönyön át szemmel tartotta a kavics-szószek gyülekezetét. Az apósa, akit a rossz lába egy karosszékbe kárhoztatott, föl-fölvette a fejét; ő is hallotta azt az idegen, prédikáló hangot az utcán, de nem kérdezte, mi az; nem igen adta össze magát a vejével. Gábor szeme elkerülte a karosszéket; tudhatta, hogy az apósa is mindenhová néz, csak rája nem; mégis magán érezte az öreg pap tekintetét. No, hős Jeremiás, kiállsz-e a cigánysori Hanániás elé? Mintha ezt döfte volna belé a kitudott előd tekintete, amely persze csak amolyan belső, szellemi tekintet volt: inkább önmaga önérzetéből röpi a függönyön kileső Csanádi Gábor felé, mint az öreg pap zavart, gyanakodó arcából.

S Csanádi Gábor e képzelt tekintet súlya alatt már csaknem kidobbant a templom elé, szembe a kuruzslóval; de aztán eszébe jutott, hogy ő mégis apa s ennek a gondolatnak a fia születésekor sem örült meg annyira, mint ebben a pillanatban. Egy apa-Jeremiás mégis csak előbb megteheti, hogy kiszökjék a konyhába, összesúgjon a feleségével s a szolgálót a csendőrökért szalajtsa; természetesen a konyhakerteken s a kántortanító kerítésén át, hogy azzal is nagyobb legyen a veszedelem. Nem, ez a Jeremiás nem hagyja a családját! Betuszkolja őket a kamrába, rájuk fordítja a kulcsot, fejszét ragad s nekitámasztja a hátát a kamraajtónak: Csak a testemen át.

S bizonyos, hogy Csanádi Gábor meg is lóbálja azt a fejszét, ha nagyon kell, de apa léteire miért álljon ki a tömeg elé? Szerencsére a fejszének nem sok kilátása van rá, hogy fahasító házi jószágból vérszimatoló fenevaddá avanszáljon. A kavics-kupac körül egyre jobban megmeredtek a tömeg mozgó évgyűrűi. A Zoltán feje fölött átsurranó fecske szárnya is külön zaj volt ebben a csendességben. Nem illetlenebb gyülekezet ez, mint a benti, ha a kavics-kupacot választotta is szószékéül. Akár a csendőrőrmester is odaszegődhetett volna közéjük, a rend különösebb sérelme nélkül.

A csendőrőrmester azonban egyelőre a laktanyában ült, noha nem a tisztelendő úrnak a szolgálója volt az egyetlen követ, aki lélekzet fogytán esett be a hajdani nemesi ház boltos kapuja alá. Az ördög is úgy csinálta ki, hogy a tizedes ép aznap kísért fel egy toloncházba való rongyost a járasszék helyre s ő maga maradt egy szál tollatlan legénykével, akit húsvétkor adtak a keze alá. Az első hírnököt kinevette, a másodikat leszidta, hogy mit rezelnek be mindjárt, de a tisztelendő úr szolgálójának azt mondta: azonnal s amikor maga Gulyás Pisti zörgetett rá, nekiesett a fiatal csendőrnek, hogy hol kuncsorgott idáig, mindig a fehérszéken az esze. A fiatal ember nem feleselt s az őrmester is elért annyit a húzódozásával, hogy amikor a két szurony a papház előtt megvillant, a templom tornya nyugodtan bámulhatott alá a

riválisnak felcsapott kavics-kupacra : hült helyük volt a szájas aratóknak s a többi gyülevésznek. Zoltán kiment az alvégen, a tömeg pedig haza szivárgott a Cigánysorra.

Most jött el az őrmester ideje : a vallatások. S mert alapos gyanu merült fel, hogy ez a szájas Boda nemcsak a népet zúdította Isten ellen, hanem Pákozdynét is ő támogatta át a másvilágra, a helybeli körorvost is ki kellett hallgatni. Horváth Laci azonban korrekt ember, ő nem enged a közhangulatnak s kijelenti, hogy bizony Ilonka súlyos beteg volt, bár tagadhatatlan, hogy a pupilláját ő, mint halottkém, túlszűknek találta ; alighanem nagyobb adag morfiumpot kapott. Nem, Laci nem hazudott a közvélemény javára ; pedig Gulyás Pisti is ott tüzelt a háta mögött ; meg Pákozdy is, a hódosi Tisza, ahogy a felesége mondta.

Csakhogy szép is volna, ha minden súlyos betegnek meg kellene halnia s nem kapott-e Ilonka az orvos szerint is nagyobb adag morfiumpot? Nagyobbat, mint szabad lett volna. Horváth Laci nem szolgálta ki a közvéleményt ; a közvélemény szolgálta ki magát azzal, amit mondott. A csendőrmester feltelefonált a járasszékhelyre s e telefonbeszélgetés után igazán mindegy volt, hogyan vallott Horváth Laci : önérzetes-korrektül-e vagy Pákozdyék indulata szerint.

A vasárnap délután csendje mindenestre hozzálátott, hogy bűnügyet csináljon a vasárnap délelőtt izgalmából s a szőlőhegy szelei és illatai is hozzáláttak, hogy kimosdassák utolsó útjára a falutól visszakapott lelket. Az alvégen, az úgynevezett Tófenéken, ahol a kociút a szőlőhegyre kanyarodik, Zoltán visszaküldte a tömeg után tévedt foszlányait. Csak négyen maradtak vele : Bálint, Balázs, Kőkőnyei Gyurka és Boda János.

Bálint bent kvártélyozott a faluban ; a Hermanék első szobáját vette ki. Őt a Sebestyén aratói verték fel a reggeli álmából s úgy lett figyelmes Zoltán beszédjére, hogy az aratók váratlanul elcsendesedtek. Boda János viszont ezen a vasárnapon is elment a templomba, amint el fog menni az utolsón is, mert hiába prédikálta ki a pap az öccsét, ő az Isten házába jár s nem a papéba. Ő a templomból kijövet szegődött a gyülekezethez, míg Balázs csak a végére cammogott oda, amikor már mindenki tudta, mi folyik a templom előtt. Ő, Balázs, csak a Zoltán «magnetikus» erejét akarta tanulmányozni, azért útközben a sánta lábával is visszaszaladt a szabóműhelybe, ott kutatott a fiókjában s ki tudja, mit csúsztatott a nadrágja hátsó zsebébe . . .

Fölértek a hegyre : a prészáz előtt a tőkén egy szikár árnyék, az ölében fonott fedeles kosár.

— Édesanyám ennivalót hozott? — nyitotta fel Zoltán a szemét.
— Bemehetett volna ; miért ül kint a napon?

Bodané azonban nem igen értette, hogy lehet most hűvösről meg napról beszélni. Egyáltalán mit számít az, hogy ő hol ül ebben az órában.

— Csak egy kis túrórt hoztam, nem tudtam, hogy ennyien lesztek — motyogta zavartan. — Nem is az ételért ! . . . Apád nem is tudja,

hogy itt vagyok... Csak azt akarom mondani: gondolj Ferire és Gyulára. — Alig hallhatón mondta ezt. A négy barát ki se vehette, mit mond. Zoltánnak csak most tűnt föl, hogy az anyján az otthoni, foltos köténye van. Hajadonfőtt jött, a kimenős fekete kendője nélkül. Két hete nem volt kint nála, miért épen most terem itt a legnagyobb délben? Az öreg asszony mély orcaráncái közt még halvány pirosság bujkált s a melle föl-lejárt. Nemrég érhetett ide.

— A bozóton át jött, édesanyám? — kérdezte Zoltán.

A szőlőhegyre két út vitt; egy kerülő, kocsiknak való, a Tófenék felé s egy zsúpcsapás a bozóton át. Asszonykép nem igen választotta ezt. Nagy a latyak s a szőlőhegy lába is meredekebb arról.

— A bozóton át — felelte az öreg asszony. S csontos arca a leánykori szeméremre emlékeztetett. Mint hajnal a sziklabordás tájon, úgy suhant el rajta egy szégyenlős mosoly. Zoltánnak el kellett fordulnia előle. Vannak lelkek, amelyeknek a kivillant meztelensége elől épúgy elfordul a jóízlés, mint az anyja véletlenül kitakart meztelensége elől.

Az öreg asszony behúzódott a pincébe; Zoltán meg a barátaihoz lépett. A szőlőhegy sosem ragyogott úgy, mint ezen a júliusi vasárnapon. A madarak hangszalagjairól fölengedett a tavaszi zavar utolsó párája is. Gyöngén felfelé vetett torkuk nem ismert lehetetlent. Boldogságukkal akarták betölteni ezt a véges búrát a nap alatt. A diók réteges levélzete közt fölfelé kívánczozó tekintet elveszett a fényesen áttetsző levelek közt s a lombréseken előcsillanó kékség, mint a kút alján megcsillanó víz, az ég-tenger végtelenjét kívántatta. A világ kitágult, de tágassága közel hozta az űrt. A menny megsűrűsödött kékségében, mintha a végtelen hajolt volna közelebb az emberhez. Erről a ragyogó sötét kárpitról el lehetett hinni, hogy egy patriárka-Isten figyelni mögüle házatáját.

Zoltán a kőkupacon hagyta a szíve súlyát. Mintha azzal a prédikációval elvetette volna emberi gondjait; könnyű lett, de ez nem a mámor könnyűsége volt, hanem a harmóniáé. Négyen jöttek csak vele, négy búcsúzó kesernyész-íze a világnak: enyhe nosztalgia a megtalált béke alá. Ennek a négy embernek a súlyosabbik lelke a faluba húzott. Látták a csendőr-szuronyt; hallani vélték a vallomásokot s lelküket rázta a telefonok végzetes csöngése. Az utolsó este a présház előtt. Mi következik? Börtön vagy még rosszabb? A levegő a régi szőlőhegyi levegő maradt, csak Zoltán lehelete enyész el belőle. Egyetlen tüdőé s nem lesz-e izetlen a levegő még Balázs számára is? Boda János a képes bibliára gondol, elég lesz-e ember nélkül a könyv? S mi lesz a Bálint nyári szabadságával és mi lesz Gyurka meséivel?

Zoltán látja a szemek hirtelen elfordulásait, érzi a térdek súlyát s fel akarja vidítani a barátait. Hiszen ő sem tudja, mi jön. Ő is kérdezhetné: börtön vagy még rosszabb? De ő nem kérdez. Szíve könnyűségében kapott eleve feleletet. Egyvirágú növény ő s ez az egy virág teljesen kinyílt.

— Nézzétek a vadborsót — mutatja Zoltán —, hogy ing-leng a

karcsú indán, hogy emeli apró szárnyait. Minden pillanatban elrepülhet. Virág, de lehetne pillangó is. S az a pillangó a vad komlón lehetne virág. Miféle hasonlóság ez? S mi értelme van az emberen kívül e hasonlóságnak? Pillangó és virág nem érzi; csak az ember érzi. Boldog az ember; új rokonságok szálaira fűzi a teremtett dolgokat s gyöngédsége új rendszerét emeli a teremtésrendszer elé. Itt élek e tőkék közt s itt e fák alatt. Rokonaim ők, mint ti, akikkel egy vér bánatát hordozom. Boldog az ember, aki maga választja rokonait, mint titeket én s mint e fákat én. A rokonság, mellyel titeket választottalak, mélyebb rokonság, amely a fához fűz, szabadabb. Nemcsak rokonok ők, de mesterek is; primitív mesterek, kiktől mégis a legtöbbet tanulhatott.

Furcsa zaklatottan beszélt. De nem a zavar zaklatottsága volt ez, inkább az örök, nagy nyugalomé, amely búcsúzóban a szavaktól, összezilálja őket, hiszen nem lesz többé szüksége rájuk. A három tanulatlan ember nem a beszédet követte, csak a csillogó szemet s a játékos ajkat, amely maga is pillangóvá vált, mint a vadborsó, amelyről beszélt. Bálint azonban utána hajolt a mondatoknak s nem kerülték el figyelmét az ép szavak közt a kinyílt láncszemek s az egész beszéd édesen zavart céltalansága. Mászt jelentettek ezek a szavak, mint amit más ajkon jelenenek. Egy szóban el nem férő gyöngédség reszketett, cirógatott bennük.

A vadborsó után a hangya jött; a hangya után Zádor, aki először beszélt a hangyákról. Zádor, a szalmazsákon maradt hős; a hú botanikus, akiből a halál rózsafát csinált. A mellén nyílt piros rózsa.

— Egyre kevesebb a dolgok száma — mosolyodott el önmagán Zoltán — amelyekre gondolni tudok. Fák, bogarak, Zádor, ti s a te feleséged, Balázs. Tudod-e, barátom, hogy a te feleséged bemetszette érted a csuklóit s mint szepegő kisleány mutatta fel nekem: Nézze, mit csináltam magamnak. Ha úgy láthatnátok magatokat, ahogy én látlak titeket. Minden bűn egy feltartott véres csukló s minden kérdés ijedt szepegés. Milyen kis szavakon bukik el az ember s milyen gyáva kételeyen! Gondoltál-e arra — fordult Bálinthoz — hogy nemcsak az Isten az, aki nem nyilatkozik meg másutt, csak az ember tudatában. A matematika is ilyen. Hol van a világban matematika? Álokoskodás ez; de előbb győz meg bennünket egy sikerült szofizma, mint szívünk szomjúsága.

Bálint egy pillanatig nem értette, mire céloz Zoltán. Aztán ő is lehorgasztotta a fejét, mint Balázs. Csak multkor gyónta meg Zoltánnak az ő végleges megtérését. Zoltán akkor annyit felelt: az Istent nem hinni kell, hanem szeretni. S lám most ezt a gúnyos vágást hagyja rá, mint Balázusra a felesége csuklóit. Nem szofizmákkal erőszakolta-e ő is a hitet, amelyre a szíve szomjazott...

Estefelé a négy nő is kijött s kevéssel utánuk Horváth Laci. Az asszonyok vacsorát hoztak; Laci karikás-bágyadt szemeket. Mégis csak motoszkálhatott benne az a jegyzőkönyv; meg akarta mutatni, hogy ő nemes ellenfél. Ha szembekerült is Zoltánnal; nem vezett ki belőle a jobb szolidaritása.

— Sándor magán kívül van. Rád akarja kenni, hogy a te injekciód ölte meg Ilonkát. Engem is kihallgattak. Én természetesen megmagyaráztam, hogy ha nagyobb adag morfiumot kapott is, én már olyan súlyos állapotban láttam, hogy . . .

Itt elhallgatott Laci. A «hogy» után jövő következtetést az örmeszter előtt nem vonta le. A törvényszék előtt feltétlenül le fogja vonni, de miért csak a törvényszék előtt? Jaj, beteg ember ő. Nap-nap után harmincnyolcat mér s a feleségének nem mer szólni róla. Mi lesz belőle? Zoltánnak még mindig jobb! Hogy áll előtte ez a négy férfiember; a szemük simogatásától is hogy féltik ezek az asszonyok. Becsukják? Ennek a börtön is győzelem lesz. Ő győzött s győzelme lett a börtöne. Hogy beszorult a Gulyás Pistik, Horváth Sándorok, Molnár Zsófikák négy fala közé! Kertelt, mert félt Zoltán pártjára állni. Pedig mégis csak ez az igazi atyafiság. Ezek lettek volna az övéi. Ez a Hermann Évi vagy Boda Irénke is inkább, mint a felesége.

Balázs szabót azonban kihozta a béketúrésból Laci elakadt «hogy»-a.

— Doktor úr még vallott nekik? Kőpött volna a szemükbe. A haloklóhoz odakunyerálták s a halottat a nyakába akasztják. Ha gyilkosok vagyunk, jó, legyünk gyilkosok! Mondja meg nekik, hogy mit látott — bömbölte. Egy apró pisztolyt húzott ki a hátsó zsebéből s a nyitott tenyerén Laci orra elé vitte. — Maga megmondja nekik.

Rozi és Irénke elkészültek a terítéssel. Az asztalon ott állt a kenyér, a paprika és a vaj. Évi és Bálint már ott ültek a lócán, Irma pedig a kenyeret szegte az asztal végén, amikor Balázs pisztolya fölcillant. Zoltán elfordult a bömbölő szabótól, leült az asztal mellé s mintha csak a többiekhez szólna:

— Nincs más igazságszolgáltatás — mondta — mint amit az igazság szolgáltat. De az igazság a szívben nőtt s csak a szívekben szolgáltalt igazságot. Megdobhatjátok-e szóval a hegyet és megsebezhetitek-e golyóval a gonoszságot? A düh ép olyan tehetetlen a gonoszsággal szemben, mint amilyen mindenható a szeretet.

Mindnyájan oda ültek az asztal köré; még Balázs is, aki megforgatta néhányszor a pisztolyát, aztán morogva-brummogva a zsebébe sülyesztette. Laci állt csak s habozott, hogy leüljön-e. Balázs förmedése szíven ütötte s mintegy önvédelmül, hogy menekedjék a férfiszégyenezéstől, gyermekes sértődésbe heccelte magát. Így beszélnek itt vele!

— Ül le és egyél velünk — hívta Zoltán — hiszen közénk tartozol. Az elébb nem fejeztél be egy mondatot. De ha egyszer sebezni talál ez a beléd tört mondat, jegyezd meg, hogy szerettük a te gyöngeségedet.

Laci engedett; de ez a fáradt test engedelmé volt csak s mihelyt leült, már bánta is. Tiltakozni akart. Hogy mer ez szánakozni rajta? Ő, igaz, sokat dolgozott, de nem gyenge, őt ne szeresse. Erre a kifakadásra azonban nem került sor, mert a karó-rakás megreccsent s a karók fölött egy torz fej bukkant elő: a félarcú kovácsé.

— Itt még nem voltak? — kérdezte megszeppenve.

— Kik?

— Kik? — fakadt ki a torz ember megszeppenéséből a megrögzött humor. — Akik a fejükön hordják a szárnyukat. Már látom, nem kerülöm el botban az aranylakodalmamat. Egyszer a srapnell vágott agyon, mert azt kiáltottam: éljen a király. Egyszer a fehérek, mert azt kiáltottam: éljen a forradalom. Most a csendőrök, mert el találtam kottyantani, hogy éljen az igazság. Mondtam is ennek a Sebestyénnek, te, ne dühösködj, mert aki nálunk nagyon dühösködik, annak leszivatják a fejéből a vért. Én tapasztalásból tudom. Eddig talán ő is tudja.

— Mi lelte Sebestyént?

— Gyűlésbe ment Hermannékhoz.

— Hozzánk?

— Az. Megfogták a kislányát, a Pannit, hogy hívja be az apját a Hermannékhoz, mert a Boda doktor úr ott tart gyűlést, hogy mi legyen most már a faluból. Gondolták, inkább ő menjen be a belső sorra, mint ők ki a veszett aratók közé. Hív engem is Sebestyén. Mondom, elvagyok én gyűlés nélkül is, de ő csak bemegy. A Julink akkor jött Horváthéktól, azt mondja, aligha máshol nem lesz a gyűlés, mert a községháza felé látta Sebestyént, hármásban, két tollal.

— Csendőrtrükk — mondta Gyurka. — Volt Dádon egy ezredbelim, Gábor Imrus, abból Kun Béla alatt terrorista lett. Jött haza nagy szájjal, hogy ő ennyi grófit meg papot megölt. Talán igaz se volt, de hencegett. A parasztokat azzal biztatta, ezután nem az lesz ám az élet, hogy kikönyökölünk este a kapu elé, mint a kutyák, hanem mozi meg színház. Ilyen kelekótya volt s állandóan két handgránátot hordott a két oldalán. A forradalom után aztán ő is megtanulta, mi a nyers kukorica. Amikor már nagyon elrongyolódott, hazaient a feleségének, hogy hozzon neki életet meg pénzt; az adonyi állomáson várja. Az asszony nyolcadhónapos volt, de azért összepakolt. Ahogy ballag az asszony az úton, szembe biciklizik vele a csendőrmester. Az akkor került a faluba s az asszony nem igen ismerte. Szemet szúr neki a Gáborné. Hová megy ez ilyen állapottal? Bemegy a faluba, átöltözik civilbe s utána az asszonynak. Az állomáson szóbaereszkedik vele, hogy ő is szegény bujdosó, alig van betevője, meg így a fehérek, meg úgy. De el ne árulja ám őt, mert ő az urának régi barátja. Dehogy árulta el szegény asszony még inkább ő is előhozakodott, hogy Adonyszabolcsra megy, élelmet meg pénzt visz az urának. Hát ahogy leszállnak Adonyban, az asszony rögtön meglátja az Imrust, odaszalad hozzá, megöleli. De Imrus egyszerre csak elhajtja őt. Hej, Eszti, mit csináltál velem? De akkorra a csendőr már szedte is ki a zsebéből a vasat. Gábor Imrusból abban az órában lett apa, amelyikben felakasztották... Ez is csendőr-trükk volt.

Balázs most nem förmedt rá, hogy mit akar ezekkel a történetekkel, hogy illik ez ide. Nem illet ide, mégis benne volt mindnyájuk félelme, jobban, mint a lehangosabb vészkiáltásban. Az idegen sötét

erő! A csendőr! A börtön! Mindenki ugyanarra gondolt, de Boda János torkából szakadt föl a kérdés:

— Nem volna jó próbálni valamit?

— Próbálni? — nevetett Zoltán. — Túl vagyok a próbán.

— Ha Pestre jönnél... velem... — jegyezte meg Bálint óvatosan. Előbb szökni-t akart mondani, aztán még a jönni-t is letompította azzal, hogy velem; de így is oktalan, céltalan maradt a kérdés. — Pestről könnyebben eligazíthatjuk ezt a... félreértést.

— A félreértéseket itt is eligazíthatjuk — jegyezte meg Zoltán azzal a furcsa nevetéssel, amelyben a derű már egy eszelős árnyalatot kapott. — Van néhány félreértés, amelyet el kell igazítanunk. Üljön le, bátyám — húzta le Kovácsot. — Nem a huszonöt töri össze az embert, hanem a félreértés. Félreértjük magunkat.

— Eh! — ugrott fel Horváth Laci. — Ilyen pillanatban is... — végignézett az asztal körül ülőkön. Azt lehetett gondolni, fölugrik az asztalra, beletapos a tányérokba. De nem tette. Összerázkódott, fejébe csapta a kalapját, elrohant. A szőlők alján három puskás emberrel találkozott, kettő csendőr, a harmadik civil.

— Te vagy az, Laci? — kérdezte meglepetten Horváth Sándor, aki nem maradhatott el erről a vadászatról. — Ki is illene jobban ide, mint ő, a hajdani különményes tiszt.

— Vigyázatok, fegyver van náluk — susogta Horváth Laci. — Várjátok meg, amíg egyedül marad.

Még susogott s a fülében már ott volt a Balázs mondata: Maga megmondja nekik. Honnan tudta az a sánta, hogy megmondja nekik. S miért mondta meg? Az esti szőlők alatt találkozott, velük hárman jöttek, három puska s ő a három puska pártján akart lenni. Rögtön, még abban a pillanatban be akarta bizonyítani, hogy nem cimborálásból jött ki ide. Sőt! Sőt? De hát csakugyan kémkedni jött ki. — Mi szerettük a te gyengeségedet! — mondta Zoltán. — Hogy megvetette őt ez az ember! S ő hogy gyűlöli! Jó volt azt hinni, hogy gyűlöli. Azért árulta el, mert gyűlöli. Amikor a csendőrmester faggatni kezdte, töviről-hegyire elmondott mindent. Igen, ő látta a pisztolyt. Lehet, hogy a többenél is van — magyarázta s amíg árulkodott, egy ideges rugó szaladt le benne. Határtalanul megkönnyebbedett.

Zoltán pedig ezalatt ott ült barátai körében a présház előtt s oszlatta a félreértéseket.

— A te értelmekben még mindig tartják magukat ifjúságod gondolat- és kérdőjelei! — mondta Bálint szemébe nézve. — Nem veszed észre, hogy a szíved már férfiszív s a makacskodón kitartó kételyek, melyekkel szaggatod magad, ürügyek csak az önszaggatásra s a ki nem elégitett férfiszív az, amelyik nyugtalankodik. Miért hiszek csak félig? Miért vagyok zsidó? Mit kezdjek a teremtésnek ebben a véletlen szegletében? — kérdi a megszokássá vált ifjú Hamlet. — De érett a szíved és régen kész a válasz: a szeretet. Próbáld meg a szeretet rohamával

venni meg a világot. Hallgass az önátadás sugallatára s ne hőkölj vissza az érzéstől, amely most fogan benned. Jó érzés az és kemény szeretet, akit szereteted köszörűkövéül választottál.

Ki értette a célzást? Talán Bálint sem merte érteni. Csak Hermann Évi sötét ajkai nyíltak szét nedves-fényesen; hátradobott feje mintha szerelmes daccal rándult volna vissza a rózsafa-járom alól, amelyet Zoltán rárakott. Zoltán azonban nem adott időt a kérdő összenézésekre. Rozi felé fordult, aki tejet tett elé.

— Ma még én eléem teszed a tejet, de holnap az elé tedd, aki kéri.

Boda Jánoshoz :

— Te pedig ne vesd el az ígét, hanem keresd. Az ige betű és szív. Te tiszteled a betűt és melegen tartod a szíved. De a kettő még nincs elég közel; még nem ugyanaz.

Az asztal üres lett; az edények visszavándoroltak a kosarakba. Az ég csillagjai megverték rontó szemükkel a füvet s kicsalták rá az est-harmatot. Zoltán fölállt s vontatottan a többiek. Gyurka és Irénke oldalt húzódtak a hold erősödő fényébe s lehorgasztották a fejüket. Zoltán hozzájuk lépett.

— Itt az este, haza kell mennetek. Boldog, aki úgy mehet haza, mint te. Hány éves vagy, barátom? Harminc! Hárommal több, mint én. Innen-onnan öreg karó, de fiatal vesszőt kötöttek melléd s fiatal fogsz maradni, mert nem zsarolod az éveket.

— Nem maradhatnék itt? — kérdezte sírásba-fulladón Gyurka.

— Itt? — mosolygott vissza Zoltán. — Ne bántsatok meg a félelmetekkel.

A kis csapat felkészült, de senki sem akart indítani. Kovács ép arca furcsán rángott és Schwarz Irma düleedt szemeiben egy számum száraz tüze ült.

— Ha! — fülelt föl Boda János. — Jár ott valaki? — Egy pillanatig feszülten hallgatóznak.

— Menjete, kedveseim — sürgette őket Zoltán. — Úgy kell járnunk-kelnünk a világban, mintha csak a lelkiismeretünkben tudnánk elbotolni. — Te is, kedvesem — tőltá odébb gyöngéden Irmát, aki hirtelen elébe vetette magát. — Menj és ne átkozd sorsod keménységét. Kemény héjban érnek a lány magok.

A kis csapat elveszett a tőkék közt. Elöl a két fiatal s utána el-maradozva egyenként a többiek. Balázs jött leghátul, ő maradozott el legtöbbet; a lejtő derekán egészen elmaradt.

Zoltán visszament a présházba; gyertyát gyújtott, olvasni akart. A présház két részből állt. A bejárattal szemben egy nagyobb előtér, néhány hordó korhadtt benne; a prés s a présen egy szakajtó dió. A háttérben a pincelépcső boltja; balra egy szobácska. Itt aludt Zoltán és itt állt a gyertya. Ahogy kitapogatta a gyufát s a kis láng föllibbent a sercenő fagyúró, valami mocordult a lócán. Az édesanyja volt.

Zoltánban benne szakadt a kiáltás. Ő azt hitte, rég elsompolygott

az anyja búcsúzatlan s lám itt ül a sötétben, a fia fekhelyén és vár. Az édesanyja! Zoltánban most fölszakadt, ami nem szakadhatott föl, mikor anyja a bibliát olvasta s ő a háta mögött állt s a szerelméről akart beszélni neki. Karjai, amelyek a győri pályaudvaron a katona-búcsú perceiben lehorgadtak, most szétrepültek. Feje odaesett az anyja térdére s anyja száraz kipattogzott ujjai végigtámolyogtak a haján. Úgy ült fölötte ez a végtelennel beszélgető anya, mint maga a Végtelen: a titokzatos Eredet, amely eljött, hogy visszavegye őt.

A pince előtt eldőlt a tönk; valaki megbotlott benne s fölkáromkodott. Utána egy másik dörmögő hang. Hirtelen egy lövés. Az anya fölegyenesedett s Zoltán a prészház előterébe ugrott. Abban a pillanatban a pinceajtó is berepült s Zoltán szeme egy hórihorgas, embervoltából kikelt alakkal s egy puskacső táguló, majd hirtelen elboruló lyukával lett tele.

— Édesanyám! — kiáltotta és elveszett előle a világ.

— Még te mersz rám lőni? — hördült fel Horváth Sándor és bele-rúgott az emberbe, akit leterített.

— Nem ő lőtt! Ez lőtt, a sánta — kiáltotta ott kint a csendőrmester és rátérdelt a magával tehetetlen szabóra, aki annyira kimerült, amíg a pisztolyt elsütötte, hogy nem is védekezett.

Zoltán feje visszakerült az anyja térdére. De holtan.

EPILÓGUS.

Csanádi Gábor megtakarította a temetés felét: háznál nem kellett beszélnie, Zoltánt a temető «hullaházából» (vagy inkább bódéjából) temették s Gáborban volt annyi jó ízlés, hogy a sír fölött is rövid imát mondott. Az Isten kegyelme nagy s az utolsó pillanat megbánó sóhaja is mellettünk szólhat a végítéletnél. Biztató ige olyan halott fölött, aki utolsó lehelletével az édesanyját szólította.

A temetésen különben kevesen voltak, alig ötven-hatvanan, azok is többnyire belső soriak, mert csak megbízható embert engedtek oda. A temető felé vivő úton két csendőr cirkált s visszafordította, aki a Cigánysorról zarándokolt a Boda Zoltán koporsójához. Barátai közül is csak néhányan jutottak el a sír szájáig. Balázst fölszállították Veszprémbe; Sebestyén is ült; a volt direktórium elnökre meg ráüzentek, hogy maradjon vesztég, ha jót akar. Kovács megszökött a zsémbelő felesége mellől, félúton azonban meghallotta, hogy visszapenderítik a cigánysori gyászolókat s nehogy kiadás legyen ez a penderítés, magától visszafordult. A férfiak közül csak Kökönyei és Bálint voltak ott. Az asszonyok közül: Irénke, Évi, Rozi. Kovács Julit ágyba döntötte a szegedés, Schwarz Irma pedig nem tudott emberre nézni.

De ha a Bodó-kolónia meg is ritkult, állt valaki a sír partján, bokáig a frissen kihányt sárga földben, aki sokezer kilométerről jött erre a temetésre s mit kapott a hosszú útért? Az egyik karjára egy

eszélős öreg embert, a másakra egy túlvilágra néző öreg asszonyt s a tulajdon szemébe, hosszú szárazság után, igaz könnyeket. Száraz, szikár férfi volt ez, keserűségtől füstös, mint egy megpörkölt husáng. Balján az agg egy kutyust figyelt, amely a sír túlfelén a pap lábáig furakodott; jobbján az öregasszony a temetőkerítés ciprusai fölött úszó felhőket kísérte, mint aki túl van kerítéseken és sírokon; ő maga azonban a gödör sárga mélyét nézte: a kettészelt gilisztát, amely még ott rángatózott a sír falán, a padmalt, a halál lakóházának ezt a csendes eresztét s arra gondolt, hogy a távoli, csodálatos rokon, akiért átjött az óceánon, íme, még távolibb és még csodálatosabb. Miféle óceánon kell utána mennie?

— Ki volt az a férfi az öregek közt — kérdezte Alfréd Horváth Lacitól, miután a sírásók ásójuk lapjával megformálták a sírt s ők kifelé haladtukban a kapuban összeverődtek.

— A legidősebb fiú — felelte Laci — az amerikai. A gyilkosságra virradó hajnalban érkezett haza s kissé megnyomta a kesernyés gyilkosság szót.

— Még ebben is van valami jel! Mintha csakugyan az Isten formálná az ő szentjei életét — ábrándozott Alfréd, akibe a friss bizonyosság, hogy a felesége nemcsak fűvel-fával, de a tulajdon bátyjával is csalja őt, bizonyos spekulatív szentimentalizmust csöpögtetett. Vajjon készen érte-e őt az a lövés? Készen, ahogy a vallásos lelkek értik ezt? A könyvem szempontjából fontos volna tudni. Én mindenesetre *elkészitem* őt. Ez már a mesterség megengedett ferdítése.

Horváth Laci azonban nem felelt. A dolgok rendje úgy intézte, hogy neki kellett Zoltánt fölboncolnia. Egy Judás, aki maga keresi meg barátja mellében a golyót. Beteg Judás! Előző nap Ilonka temetése s a boncolás s most ez a második temetés. S mért ragadt belé, mint bojtorján, a Balázs szava: Maga megmondja nekik. Jó ennek az Alfrédnek. Ez könyvet ír Zoltánról, élelmes zsidó. De mi lesz ő belőle? Az egész emberből? Ma is lázas. Most már igazán meg kell mondani Zsófikának... Hallgatott s ölomlába húzta a port.

Alfréd azonban tovább elmélkedett: Mennyire nincs igazuk, akik az egyéniséget kiszigetelik a korból. Ez a Boda Zoltán más korban talán csak egy évtizeddel később: új folyam kútfeje, történelmi alak. S itt szétszalad néhány lyukas paraszt korsóba. Egy-két év és semmi a híres egyéniség.

— Történelem! — dobta oda undorodva Laci. — Tudja is a történelem, kinek meddig ér a lelke és a szava s a lyukas korsók alá hány ép korsót tart más emberek szíve. Az igazi történelmi alakokat a történelem nem is ismeri.

— Ezt akár Zoltán is mondhatta volna — gúnyolódott Alfréd. — Úgy látszik, te is egyike leszel a lyukas korsók alá tartott ép korsóknak. Egy holt barátnak az ember még tanítványa is hajlandó lenni.

— Én gyűlöltem őt! — fakadt ki aránytalan haraggal Laci. — Ráfogtam, hogy gyilkolt s én árultam el a csendőröknek.

— Kissé ideges vagy — jegyezte meg Alfréd. — A színed sem valami jó. No, te itthon is vagy már. Szervusz! Feküdj le egy hétre, nem jó rádnézni.

A két barát kezet fogott s Laci elhaladt az orvoskert poros krimzonjai mellett. Csinos, városias villa volt az orvos lakás; a fal lába préselt, sárga téglá, a verandán vadszőlő. A parasztok orra alá is kenetik a jegyzőnek, hogy kastélyt építtetett magának meg az orvosnak az ő pénzükön. Laci azonban most nem borzolja fel a csüggedt krimzonokat és nem ül ki a verandára. Beszökik a hálóba, kiküldi a cselédet, aki a gyereket pesztrálja s maga veszi ölébe a pólyát. Apai meghatódást szeretne. Mondatokat, mint: Miatta élnem kell; Legalább te légy boldog, ha én már nem. De semmit sem érez e százfelé szaladó, visító arcoska fölött, amelyre sétáltatás-csiggatás közben egyszer csak rávetődik az ablak fénye s akkor kisimul, mintha az az arany pálca a visítás szellemét bénította volna meg. Csakhogy mit csináljon egy gyerek, ha nem visít? Nincs miért ébren lennie, elalszik. Laci szinte bosszankodik rajt, hogy így, minden érzelemnyilvánítás nélkül elaludt. A karjai és a térdéi azonban nem vesznek tudomást arról, amiért bosszankodik. Leül a diványra, tovább rázogattja a térdén a pólyát s Balázs mondata jár az eszében: Maga megmondja nekik.

Akkor beront a felesége. Mekkora mellei vannak ennek az asszonynak s az arca is mint az anyjáié. Már is, mint az anyjáié, különösen mikor így ortályoz. Most hallotta meg, hogy Zoltán koszorúja is ott volt a koporsón.

— Igaz, hogy maga koszorút köttetett annak a betyárnak? Azt még megértem, ha az Ilonkáját gyászolja. Istenem, szerelmes volt bele. De mit akar ezzel a koszorúval? Tüntetni, hogy barátja volt a javas. Így is mindenki magát okolja. A maga pipogyasága miatt jutott ennyire. Pákozdynak is az a véleménye, hogy ha maga talpára áll, rég börtönben ül ez a Boda. Az egész falu maga miatt szenved. Pákozdy is, Horváth Sándor is. Azt talán le is ültetik, mert visszalőtt... Mit rázza azt a gyereket, nem látja, hogy alszik?

A gyerek csakugyan aludt és nem is volt értelme rázni. Lacinak mégis jobban fájt ez a figyelmeztetés, mint az egész koszorúpatvar.

— Fáj a fejem — mondta halkán —, nem hozna egy kevert port a rendelőből?

— Most meg a feje. Egyszer a háta, egyszer a talpa, egyszer a feje. Völegény korában mondta volna, hogy a bujkáló nyavalyáihoz kell férjhez mennem... Ez férfi?!

Laci nem szólt. Ő maga ment át a rendelőbe a porért. De a bezsaluzott rendelő, a váratlan hűvösség, a gyógyszer-szag hirtelen elernyesztette s elfeledte a port. Odagugyorodott a kis fehér zsámolyra, amelyre a kötszer-hulladéknak való tálat szokta tenni. A zsámolyt a cseléd, amikor összeszedte a rendelőt, a fal mellé tölta s Laci sajgó hátának külö-

nösen jól esett az olajlábás fal hidegsége. A gondolatok egy lyukon át kifolytak az agyából s a karjai idegenül lógtak az oldalán.

Meddig ült ott a homályban? Egyszerre fölvetette a fejét. Mintha valaki a füle mellett suttogta volna : Maga megmondja nekik. Judás ! Judás ! felelt rá a lelke mélye és fölugrott.

Ekkor valami puha ért a fejéhez, mintha egy szárny suhintotta volna meg. Csak a törülköző volt, a fogásra dobott törülköző. Erre a fogásra rakták a betegek a ruháikat, de most csak ez az árva törülköző lógott a ruhák helyén. Fogas, törülköző, zsámoly ! Mért volnék én Judás? védte magát. Ha elárultam is, nem akartam kárát. Ha a sánta nem ló . . . Én inkább el akartam kerülni, hogy védekezzenek.

De minden együtt volt. A fogas a feje fölött, a törülköző a kezében, zsámoly a lábánál. Szinte megkövítették ezek az összekerült dolgok : moccanni se mert. Holnap vagy egy hét múlva úgyis ágyba dől. Mit fog Zsófiika szólni. Soha, soha nem menekedhet meg ennek az asszonynak a gúnyos vádjaitól ! . . . Apa vagyok, próbálta bátorítani magát. De csak az előbbi, sírás-dühtől vörös arcot, gyerekefejet látta s a szétfutott vonásokat. Ez férfi? ! Mintha a fia is ezt visította volna.

S ettől a makacsul megrögző kérdéstől Horváth Laci gyermeklelke, mint agyongyötört cselédlány az emeletkorláton, átdobta magát a tulajdon rémületén. A kendőből hurok lett, a hurok a fogásra került, Laci a zsámolyra. Talán a fogas szakad ki, talán a kendő szakad el ! gondolta, amikor a zsámoly fölborult alatta.

Mi volt ez? Félelem vagy remény? Ki tudja !

A fogas azonban nem szakadt ki : erős kampók tartották s a törülköző sem szakadt el : erős törülköző volt, damaszt, a Zsófiika staffirung-jából való . . .

Igy halt meg Horváth Laci, aki paraszt-novellákat írt s a dádi körorvos konvenciók pusztáit sorra elhódította. Az utódja nem volt olyan nagy drukker, mint ő ; viszont jobban beillett Veres Magda teáira s kuruzslókkal sem kellett vetélkednie. Ez az orvos az élet reakciója volt az ideák színpadának a különceire. Normális orvos a normális pap és normális jegyző mellé.

Mert az élet, a nagy Szintező, nem tűrheti meg a lélek céltalan tarajlásait. Az élet a Veres Magda teázóiért van. A hajtógyűrűk vadásza ő s a kétszerkettő lapos bölcse. De övé az ember és az ő törvényeinek enged a jog, amely Horváth Sándort fölmenti és Balázst elítéli.

Van ugyan egy bíró, aki Balázst is fölmenti ; a felesége. Varrni mindenütt lehet, Veszprémben is és Balázsné szívesen köt új ismeretéseket, ha megint lány lehet vagy legalább is úgy várhat az urára, mint hajdan, lánykorában.

A Boda- és Kökönyei-ház közt is végbement idővel a csere : semmi több, mint hogy két nő tűzhelyet cserélt s Évi is, világ csudájára pesti asszony lett, főorvosné, azután hogy a csendőrök fölásták a kertjüket. Fényes parti, de bizonyára nem végleges megoldás ! Az életben talán

nincsenek is végleges megoldások ; ha csak a Zoltán-féle rajongók megoldásai nem. Gyötrődünk, ellenkedünk mind ; mint ez a félarcú Kovács a feleségével, Sebestyén a ritka napszámmal, Juli a visszatért nyilalásaival, de gyötrődéseink korszájában meg-megcsobban a szőlőhegyen kapott víz s ki tudja, talán az a legboldogabb, aki legtöbbet emlékezik, mint ez a Schwarz Irma is, a melegedő vas fényénél, a konyhaasztalra könyökölve. «Kemény héjban érnek a lány magok», ennyit hagyott rá Zoltán. S a héj, amelybe az ő szívét rejtette az Úr, elég kemény.

(Vége.)

Németh László.

KICSI MÉG A LEGÉNYKE!

*Kicsi még a legényke,
nyolc hónapos szegényke . . .
De a keze olyan fürge,
mintha mindig csak repülne,
úgy repülne, mint a fecske :
szárnykítárva, szívrepesve,
túl az utcán végig-végig,
hol a felhők pírja érik.*

*Az ablakon keresztül
rámnevet kétszemestül, —
két piciny szem, gömbölyűre,
csillogóra köszörülve !
Mint a gyémánt, csillogóra,
mint a villám, villogóra :
csillogtatva perce kését,
villogtatva lelke fényét !*

*Kicsi még a legényke,
nyolc hónapos szegényke . . .
De majd megnő egykettőre
és királyfi lesz belőle :
fűni fogja trombitáját,
csattogtatni fringiját,
felszökik pejtállosára
és eloszlik, mint a pára !*

Gulyás Pál.